

reeds een paar duizend patiënten met linguale apparatuur worden behandeld, is het aantal in de retentiefase nog klein. De behandelingstijd duurt ongeveer twee jaar hetgeen overeenkomt met andere vaste apparatuur. De controlebezoeken duren aanzienlijk langer (30 tot 45 minuten) en mede door het feit dat de speciale onderdelen kostbaarder zijn, liggen de kosten van een behandeling met linguale apparatuur aanzienlijk hoger. In Nederland zou de doorberekening van deze extra kosten aan de patiënt problemen kunnen opleveren, gezien het systeem van vaste tarieven. In de Verenigde Staten waar ook voor de orthodontie het vrije markt-principe geldt, liggen de kosten van de behandelingen met linguale apparatuur gemiddeld 30 tot 50 % hoger dan die met conventionele vaste apparatuur. In de Verenigde Staten hebben een aantal orthodontisten studieclubs opgericht; hierdoor en door publikatie in vakbladen wordt zowel de behandeling als de apparatuur zelf geperfectioneerd. Verder zijn er regelmatig cursussen over de linguale methode. Het volgen van deze cursussen verdient aanbeveling in verband met de afwijkende technische aspecten ten opzichte van labiaal aangebrachte apparatuur.

Sommige orthodontische afwijkingen kunnen niet gecorrigeerd worden met linguale apparatuur. De patiënten die op dit moment in behandeling zijn vallen duidelijk in de categorie eenvoudig te corrigeren dentale afwijkingen met een gunstig groeipatroon (neuro-occlusie van eerste blijvende molaren, ruimtegebrek of ruimte-overschot gelijkmatig over de frontelementen verdeeld, en bepaalde vormen van extractietherapie). Patiënten met kaakgewrichtsklachten, gemutileerde zijdelingse delen, overwegend verticale (dolicho-faciale) groei en ernstige skeletale klasse II-relaties komen voornamelijk niet voor linguale apparatuur in aanmerking. Het kan voorkomen dat bij een patiënt bij wie veel torque in het boven- of onderfront geïndiceerd is (torque is het naar palatinaal of labiaal verplaatsen van de wortel), een nabehandeling van vier à vijf visites met vaste apparatuur aan de labiale zijde gewenst is. Het is aanbevelenswaardig dergelijke patiënten hiervan op de hoogte te stellen voordat de behandeling aanvangt. Linguale orthodontie lijkt een aanvulling op het gebied van de kaakorthopedie te gaan vormen, die voor een specifieke groep van volwassen patiënten duidelijk voordelen biedt.

Summary:

Title: 'Going lingual'.

Keywords: Orthodontics - Lingual appliances

A new orthodontic treatment modality is presented, using lingually attached fixed appliances. Furthermore, indications, contra-indications, patient selection and management are discussed.

Indications for treatment and patient management are most important aspects with regard to this recently developed appliance.

Literatuur:

1. Kraus BS, Jordan RE, Enabrams L. Dental anatomy and occlusion. Baltimore: William & Wilkins Co., 1972.
2. Wheeler R. Dental anatomy and physiology. Philadelphia: W.B. Saunders Co., 1965.
3. Kurz C, Swartz ML, Andreiko C. Lingual orthodontics: a status report. Part 2. J Clin Orthod 1982; 16: 735-740.
4. Fujita K. New orthodontic treatment with lingual brackets, mushroom arch wire appliance. Am J Orthod 1979; 76: 657-675.
5. Fujita K. Multi lingual brackets and mushroom arch wire technique; a clinical report. Am J Orthod 1982; 82: 120-140.
6. Gorman I, Hilgers J, Smith J. Lingual orthodontics: a status report. Part 4. J Clin Orthod 1983; 17: 26-35.

Januari 1984.

Louwesweg 1,
1066 EA Amsterdam.

Boekbesprekingen

R. Kok en J. W. Stenvers: *Algemene neurologie*. 165 pag. Bohn, Scheltema en Holkema, Utrecht 1983. Prijs f 34,50. ISBN 90 313 0587 1.

Een bondig overzicht van embryologie, anatomie, fysiologie en functionele anatomie van het zenuwstelsel, wordt gevolgd door een verklarende lijst van anatomische termen en besloten met een register.

Ik heb dit boekje met stijgend enthousiasme gelezen. De didactische ervaring van beide schrijvers blijkt uit hun vermogen om het noodzakelijke duidelijk uit te leggen en het overbodige weg te laten. Het werk sluit goed aan bij de zevende druk van Oosterhuis' *Klinische Neurologie*, verschenen bij dezelfde uitgever, die aan de Algemene

Neurologie zoveel zorg heeft besteed dat het boek voor een eerste druk slechts weinig fouten bevat.

Kritiek heb ik dan ook slechts op details. Grondslagen der Algemene Neurologie zou een betere titel voor het boek zijn. Omdat studenten zo vaak geen oog voor negatieve symptomen hebben, zou een korte behandeling van Hughling Jackson's hiërarchie der hersenfuncties alsmede zijn indeling van afwijkingen in positieve en negatieve symptomen welkom zijn.

Beschrijving en regelkringen zonder hun zwaartepunten geeft studenten te weinig inzicht in de organisatie van het zenuwstelsel. Op pagina 96 (regel 26) heten de hogere cerebrale functies gewoon cerebrale functies, waardoor zij zich niet meer laten onderscheiden van de andere delen van het onderzoek. Is de democratisering zichzelf

ook hier voorbijgehouden? Omdat het onderwerp bij Oosterhuis stiefmoederlijk behandeld wordt, ware een korte bespreking van de slaap geen luxe.

In plaats van de cellagen der hersenschors (p. 38) zou ik studenten liever bijbrengen dat die schors in celzuilen georganiseerd is, dat primaire schorsvelden via korte U-vezels met aangrenzende associatievelden zijn verbonden en dat lange cortico-corticale banen uitsluitend tussen associatievelden lopen. Tenslotte, dat commissuurvezels gelijknamige punten van de linker en rechter grote hersenschors verbinden. Bij de bespreking der afasieën mis ik vermelding van de aprosodieën welke ontstaan bij letsels van spraakcentra in de niet-dominante cerebrale hemisfeer.

Verder meen ik dat de student moet begrijpen dat de regels van de functionele anatomo-

mie ons wel een klinisch bruikbaar opsporingselement van ziektehaarden leveren, maar ons niet leren wat de normale functie van het door zulke haarden beschadigd weefsel is.

Soms zijn auteurs zo kort van stof dat ik me afvraag of het onderwerp niet beter onbesproken had kunnen blijven. De kwaliteit van het kافت is niet zo goed dat de computertomografie op pagina 93 zonder afbeeldingen tot zijn recht komt. De lezer die op pagina 133 met een viertal regels over het geheugen is afgescheept, kan slechts door introspectie vermoeden dat er nog ander dan kort termijnsgeheugen bestaat.

Ik beveel dit boek van harte aan, met name aan de vele studenten, para-medici en artsen die zuchten onder de last van te moeilijke en uitgebreide neuro-fysiologie-boeken. Wie had durven of zelfs willen vermoeden, dat in zo'n piepklein boekje bijna alle klinisch noodzakelijke basiskennis van het zenuwstelsel kan worden samengevat? En niet eens in telegramstijl.

Lezer, de neurologie is ontmaskerd, de Queen of the Medical Specialties is in haar bikini betrapt.

J. M. B. V. de Jong

H. Feneis: *Geïllustreerd anatomisch zakwoordenboek van de internationale nomenclatuur*. Vertaling Agnes A. M. Gribnau. 450 pag., 800 afb. Bohn, Scheltema & Holkema, Utrecht/Antwerpen 1983. Prijs f 39,50. ISBN 90 313 0406 9.

Het spreekt wel vanzelf dat al in de vorige eeuw, met het toenemen van de internationale contacten, de onder anatomen reeds lang bestaande behoefte aan een alom erkende en uniforme benoeming van anatomische begrippen sterk groeide, nog te meer omdat voortdurend nieuwe vindingen werden gedaan, die op hun beurt weer benoeming vergden. Bij ontbreken van een systematische, internationaal gehanteerde nomenclatuur zou de kans op verwarring steeds groter worden. Zo ontstond aan het eind van de 19e eeuw een eerste versie van de zogeheten Nomina Anatomica, als een catalogus van trefwoorden. Deze versie werd door het anatomencongres van 1895 te Bazel aanvaard. Sindsdien zijn echter tal van aanvullingen en wijzigingen nodig geworden, mede omdat door onderzoekers veel nieuwe begrippen (o.a. in het gebied van hersenen, hartvaten en lymfatisch stelsel) werden aangedragen. Aanpassingen van de Nomina Anatomica zijn tijdens de anatomencongressen te Jena (1933), Parijs (1955), New York (1960), Wiesbaden (1965) en laatstelijk te Tokio (1975), aangenomen. Toch bestond er, door de enorme veelheid van alleen al macroscopisch-anatomische begrippen, vooral bij studenten, vaak nog onzekerheid omtrent de betekenis van bepaalde aanduidingen.

Met het oog hierop had de auteur al in 1967 gehoor gegeven aan het voorstel, een geïllustreerde verklaring van de Nomina Anatomica samen te stellen. Zo ontstond het *Anatomisches Bildwörterbuch*, waarin werd gestreefd naar illustratie van zoveel mogelijk begrippen: de (getekende) afbeeldingen werden naast de bijbehorende tekst geplaatst. Een soort van geïllustreerd woordenboek dus. Blijkbaar voorzag het werk terdege in een behoefte want in 1980 was men reeds aan de vijfde, aan de jongste uitgave van de Nomina Anatomica aangepaste, druk toe. In de zomer van 1983 is nu een Nederlandse vertaling van het boek verschenen, van de hand van de Nijmeegse docente Dr. Agnes A. M. Gribnau, in het bijzonder ten dienste van het onderwijs aan studenten in de geneeskunde en de tandheelkunde. Het is, mede door de inspanningen van de uitgever, een aantrekkelijk boekje geworden in het handzame formaat van 19 x 12 cm. Het is overzichtelijk ingedeeld in 16 hoofdstukken, beginnend bij het skelet en eindigend met huid en aanhangsels. Bovendien is er een afzonderlijk, eveneens geïllustreerd, hoofdstuk met algemene uitdrukkingen, alsmede een register.

Steeds zijn op de linker pagina de begrippen genummerd vermeld; de rechter pagina is gereserveerd voor de bijbehorende, duidelijke tekeningen, met de nummers die naar de tekst verwijzen. Het geheel maakt een zeer verzorgde indruk.

De tandanatom, bedenkend dat het boekje ook ten dienste staat van studenten in de tandheelkunde, betreurt het dat de afbeeldingen van afzonderlijke gebitselementen – voor zover al aanwezig – de werkelijke verhoudingen onvoldoende weergeven. Zo bevat pagina 111 tekeningen van 'snijen hoektand, linguaal aanzicht' en van 'eerste en tweede molaar, occlusievlak', echter zonder vermelding of het elementen uit boven- of onderkaak betreft. De insider ziet wel aanstonds dat het hier gaat om onderfrontanden en bovenmolaren, maar duidelijk zijn de afbeeldingen niet. Dit geldt a fortiori voor het vestibulaire aanzicht van de eerste ondermolaar. Ook de bijbehorende tekst verdient hier en daar wel enige aanpassing: 'desmodontium' is een op zichzelf verdedigbare uitdrukking (Gr. 'desmos' = band of ligament), maar zij komt, voorzover recensent weet, alleen in oudere Duitse handboeken voor; in Nederland wordt zij althans nooit gebruikt. Het alom gehanteerde woord 'parodontium' ontbreekt daarentegen in de tekst. Helemaal verbazen doet een en ander niet, als men uit de literatuurlijst leert dat van de tandanatomische werken onder andere Meyer (1955-1960) en Mühlreiter (1928) worden genoemd: de tekeningen in die verouderde werken waren geen toereikende voorbeelden meer. Maar dit betreft slechts

geringe schoonheidsfouten, die wellicht in een volgende editie kunnen worden gecorrigeerd.

J. B. Visser

J. H. Kaldenberg: *Mondig voor je tanden kiezen*. 96 pag. Ankertjesserie no. 98. Uitgeverij Ankh-Hermes, Deventer 1983. Prijs f 9,—. ISBN 90 202 0666 4.

Dit voor de leek bestemde boekje biedt veel informatie over een groot aantal tandheelkundige onderwerpen. De noodzakelijke vereenvoudiging die, de doelgroep in aanmerking genomen, nu eenmaal onvermijdelijk was, heeft niet tot al te veel storende onjuistheden geleid. De populaire toon van de tekst wekt bij de tandarts-lezer misschien irritatie, maar dat bleek niet te gelden voor een geïnteresseerde patiënt aan wie het boekje ter lezing werd voorgelegd.

Wat wel ergernis gaf waren sommige van de cartoon-achtige afbeeldingen, die niet-functioneel vrouwelijk bloot tonen. Het is bovendien jammer dat enkele andere afbeeldingen storende fouten vertonen. Zo staat een tekening ('tracing'), die als verduidelijking van een röntgenfoto is bedoeld, ondersteboven en wordt in een onderschrift bij een afbeelding van een brug op een gipsmodel gezegd dat het een brug in de mond betreft.

Alles bij elkaar genomen, mag het boekje als redelijk geslaagd worden beoordeeld. Maar dat door de inhoud, zoals de tekst op de achterzijde van de omslag vermeld, de angst voor de tandarts snel tot het verleden zal behoren, lijkt te optimistisch.

A. H. B. Schuurs

Onder redactie van Dr. R. Herber: *Medizinische und technologische Aspekte dentaler Alternativlegierungen*. 'Wissenschaftliche Reihe' des Forschungsinstituts für die zahnärztliche Versorgung. Band 1. 197 pag., 108 afb. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, Chicago, London, Rio de Janeiro, Tokyo 1983. Prijs DM 118,—. ISBN 3 87652 366 4.

Op initiatief van het Westduitse Forschungsinstitut für die zahnärztliche Versorgung, werd op 17 januari 1983 in Keulen een symposium georganiseerd over het thema alternatieven voor gietgoudlegeringen, teneinde stelling te kunnen nemen met betrekking tot de vraag of en in hoeverre de traditionele edelmetaallegeringen in de tandheelkunde door spaar- of niet-edelmetaallegeringen zijn te vervangen. Zulk een vraag kan slechts beantwoord worden als men het probleem van vele zijden belicht. Er zijn economische overwegingen, maar ook technische aspecten en mogelijke bio-

logische risico's aan verbonden.

Het onderhavige boek vormt de neerslag van de stellingname van de diverse sprekers ten aanzien van een of meerdere kanten van de aan de orde zijnde problematiek. Zo passeren achtereenvolgens C. L. Davidson, H. Weber, M. Gründler, F. Sperner, H. W. Gundlach, P. Dorsch, H. Schwickerath, E. Eichner, G. Forck en R. Kees de revue met bijdragen over onderwerpen als de marktsituatie en de behoefte aan specificaties, corrosie van niet-edelmetaallegeringen, klinische ervaringen met constructies in deze legeringen en speekselonderzoek naar mogelijke contaminatie met corrosieproducten, giettechnische problemen en ervaringen met het opbakken van porselein, allergologische aspecten en politieke implicaties met betrekking tot kosten van het verzekeringsstelsel.

Omdat de achtergrond van de sprekers nogal uiteenlopend is (wetenschappers afkomstig van universiteiten of industrie, tandtechnici uit commerciële laboratoria, medici met relatief weinig specifieke tandheelkundige ervaring en politici), zijn de artikelen navenant gesteld. Alles bij elkaar geeft het boek toch een zeer bevredigend en betrekkelijk compleet beeld van datgene, wat thans is vast te stellen over het onderhavige vraagstuk. Het spreekt vanzelf, dat voor- en tegenstanders van de alternatieve legeringen aan bod zijn gekomen. Hoewel de criteria – waarop de keuze binnen het aanbod aan alternatieven gebaseerd moet zijn – nog niet geheel zijn geformuleerd, zijn er producten op de markt, die, alle overwegingen in acht genomen, het goud met recht kunnen verdringen uit de restauratieve tandheelkunde. Het boek is op de voor Quintessenz Verlag bekende wijze, uiterst fraai uitgegeven.

C. L. Davidson

G. M. J. M. van Rossum: *Tandheelkundige hulpverlening in Nederland. Een inventarisatie van toekomstverwachtingen*. 125 pag. Instituut voor Toegepaste Sociologie, Nijmegen 1983. Prijs f 23,— ISBN 90 6370 382 1.

De Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Tandheelkunde heeft onderzoek laten verrichten door het Instituut voor Toegepaste Sociologie te Nijmegen met als doel: een toekomstverkenning rond de tandheelkundige hulpverlening. Men heeft gekozen voor gesprekken met enkele deskundigen om zo te komen tot een schets van het huidige beleidsdenken en tot een inventarisatie van toekomstverwachtingen. De resultaten van dit onderzoek zijn in een prettig leesbaar boekje samengevat. De 125 pagina's worden dan ook van harte ter lezing aanbevolen aan iedere geïnteresseerde in tandheelkundige gezondheidszorg. Vooral de praktiserende tandarts kan via deze studie zich oriënteren op dit belangwekkende onderwerp.

In het onderzoek werden met een 15-tal leidende personen uit de kring van het onderwijs en wetenschap, bestuur en beleid, professionele organisaties, het verzekeringswezen, etc. de zgn. sleutelinformatiegesprekken gevoerd aan de hand van een 18-tal gerichte vragen. Daarbij kwamen aan de orde: de vraagzijde (de patiënt), de aanbodzijde (de tandarts en medewerkers) en de omgeving (de factoren die vraag en aanbod te zamen beïnvloeden). Er werd veel aandacht besteed aan het subtiele verschil tussen toekomstwensen en toekomstverwachtingen. In de beschrijving van de resultaten wordt achtereenvolgens ingegaan op de aandachtsvelden in de tandheelkundige gezondheidszorg, het belang van voorlichting en collectieve preventie, de stijging van de kosten in de gezondheidszorg, de toenemende regulering van overheidswege, het werkerterrein van de tandarts versus dat van de medewerkers en tot slot solo- versus groepspraktijk. Beschouwende paragrafen worden in de beschrijving van de resultaten afgewisseld met citaten uit de gevoerde gesprekken, waardoor de tekst levendig blijft. Van harte aanbevolen.

T. Pilot

C. P. A. T. Klein: *Calciumphosphate implant materials and biodegradation*. 124 pag. Academisch proefschrift, Vrije Universiteit te Amsterdam, 1983.

De doeleinden van dit werk waren: 1. om TCP en hydroxyapatiet-monsters te maken met variabele en gecontroleerde porositeiten en mechanische eigenschappen, 2. om te bepalen welke factoren betrokken zijn bij de biodegradatie van deze calciumfosfaten en 3. om de interactie van serumproteïnes met calciumfosfaat-monsters te onderzoeken. Gevonden werd dat TCP-keramiek vergelijkbaar gemaakt kan worden aan hydroxyapatietkeramiek wat betreft porositeit en sterkte, afhankelijk van variaties in de sintertemperatuur. Bij implantatie in konijnnetibiae werd gevonden dat hydroxyapatiet meer osteo-geen werkt en dat TCP meer resorbeerbaar is. Bij implantatie in konijnbindweefsel werd gevonden dat de resorptie iets meer geprononceerd is dan in bot en dat ze gemiddeld wordt door oplossen aan de sinternekken en door phagocytosis van losgeraakte korreltjes. Vervolgens werd het oplossen aan de sinternekken bestudeerd door in vitro onderzoek na onderdompeling in lactaatbuffers, waarbij de oplosnelheid van TCP 3× groter bleek te zijn dan van hydroxyapatiet. Verschillen in oplos-

snelheid gerapporteerd in de literatuur zijn echter veel groter. Dit hangt waarschijnlijk samen met de keuze en het al of niet verwerken van de gebruikte buffer. Tenslotte bleek dat de complementfactoren C₄ en C₃ alsook α₂HS-glycoproteïne specifiek aan calciumfosfaten hechten en niet aan andere vaste stoffen. Dit wijst op een specifieke betrokkenheid van het immuunsysteem bij de degradatie van calciumfosfaten als implantaat. Activatie van het complementstelsel bleek bij nader onderzoek echter alleen met hydroxyapatiet en niet met TCP op te treden. De biologische betekenis van dit laatste is volgens mevrouw Klein nog onduidelijk.

Het is niet verwonderlijk dat men voor botvervangende materialen zocht onder die stoffen welke lichaamseigen componenten als calcium en fosfaat bevatten. Dit werk is een waardevolle aanvulling op de zich snel uitbreidende literatuur op dit gebied. Niet alleen werden succesvolle pogingen gedaan om naast hydroxyapatiet ook TCP met variabele porositeit en sterkte te maken, maar ook werden de verkregen producten onderworpen aan een biologische evaluatie door planteren in bot en bindweefsel. Proeven zoals die met adsorptie van serumproteïnes hebben mijns inziens echter weinig waarde voor de evaluatie van het mechanisme van de biodegradatie. Van primair belang lijkt mij daarbij de verhouding tussen enerzijds de thermodynamisch bepaalde oplosbaarheid van deze calciumfosfaten en anderzijds de fysiologische en cellulair gecontroleerde verzadigingsgraad van de lichaamsvloeistoffen, zoals die met het implantaat in contact komen. Adsorptie van biopolymeren zal de resorptiesnelheid en überhaupt het al of niet optreden van resorptie slechts secundair, respectievelijk niet beïnvloeden. Al met al is dit boek wel waardevol voor het tandheelkundig en geneeskundig onderzoek op dit gebied, maar niet voor de algemeen-practicus.

F. C. M. Driessens

S. K. Nanda: *The developmental basis of occlusion and malocclusion*. 324 pag., 402 afb. Quintessence Publishing Co., Chicago, Berlin, Rio de Janeiro, Tokyo 1983. Prijs \$ 68,00. ISBN 0 86715 1048.

Met dit boek is beoogd algemeen-practici en tandartsen in opleiding tot orthodontist en kaakchirurg een basis te geven voor de interpretatie van diagnostische gegevens op orthodontisch terrein. In het eerste gedeelte van het boek wordt ingegaan op factoren die de gebitsontwikkeling beïnvloeden. Daarbij worden vele abnormaliteiten getoond. Voor ieder blijvend gebitsleemant is getracht aan te geven waarvan het bereiken van een goede positie in de tandboog afhankelijk is. Dit heeft

geleid tot een oversimplificatie en het vernachtzamen van wezenlijke aspecten die daarbij een rol spelen. Regelmatig wordt gezondigd tegen de regel dat uit het gelijktijdig voorkomen van twee zaken geen causaal verband geconcludeerd mag worden. Wanneer daaraan bovendien suggesties voor interceptieve maatregelen worden ontleend, dan ontstaat het risico dat de met deze materie onvoldoende vertrouwde lezer tot klinisch niet-verantwoorde handelingen overgaat.

In het tweede gedeelte van het boek komt de orthodontische diagnose aan de orde. Deze is beperkt tot algemene aspecten en tot verschillende technieken die bij een gebitsmodelanalyse kunnen worden toegepast. Veel plaats is ingeruimd voor de röntgencefalometrie, waarbij het accent meer op de beschrijving en illustratie van meetpunten, afstanden en hoeken is komen te liggen dan op de inhoudelijke aspecten van de analyses. Het boek is zeer verzorgd uitgegeven. Het is jammer dat de kwaliteit van de foto's te wensen overlaat. Met name de afbeeldingen van panoramische röntgenfoto's zijn nogal eens van minder goede kwaliteit.

De hoge verwachtingen die de titel oproept, worden niet vervuld. Diverse aspecten die fundamenteel zijn bij de gebitsontwikkeling worden niet behandeld. De vermelde literatuur bevat weinig publikaties uit de laatste tien jaar; vele essentiële bijdragen zijn niet opgenomen.

Mede op basis van de bovenaangegeven beperkingen wordt geconcludeerd dat het boek weinig geschikt is voor de algemeen-practicus om zijn inzicht in de orthodontie te vergroten. Dat geldt ook voor de specialist-in-opleiding, voor wie het bovendien te oppervlakkig is.

F. P. G. M. van der Linden

H. Müller-Fahlbusch, R. Marxkors: *Zahnärztliche Psychagogik - Vom Umgang mit dem Patienten*. 115 pag., 5 afb. Carl Hanser Verlag, München, Wenen 1981. Prijs DM 40,—. ISBN 3 446 13425 5.

De psychagogiek omvat de theorie en praktijk van het omgaan met patiënten op een psychologisch verantwoorde manier. Zonder kennis op dit gebied verloopt de tandheelkundige behandeling in een aantal gevallen met problemen die voorkomen hadden kunnen worden. Processen bij de tuchtcolleges zijn hier voorbeelden van. Wanneer de communicatie tussen patiënt en tandarts niet goed verloopt kan de uit technisch oogpunt beste behandeling tot een slecht resultaat leiden, omdat het gebit slechts een deel van de mens is en niet los daarvan kan worden behandeld. Dit blijkt al bij de kennismaking en eerste anamnese (hoofdstuk 2). Deze kunnen be-

palend zijn voor het verloop van de behandeling. Een goede anamnese bevordert ook het contact tussen tandarts en patiënt. En ten derde kan reeds bij de eerste anamnese blijken dat de klachten van de patiënt psychosomatisch zijn, zodat de juiste begeleiding van de patiënt belangrijker is voor het eindresultaat dan het technische deel van de behandeling. Bovendien moet worden bedacht, dat een onjuiste begeleiding van de patiënt ook psychosomatische klachten kan veroorzaken. Daarom bespreken de auteurs in hoofdstuk 2 de achtergrond van vijf vragen aan de patiënt. Het resultaat ervan kan door geen enkele test of onderzoek worden geëvenaard. In hoofdstuk 3 wordt het advies van de tandarts aan de patiënt besproken. Beloften en overreding door de tandarts, de 'moeilijke patiënt' en het weigeren van een door de tandarts wenselijk geachte behandeling komen hier aan de orde. In hoofdstuk 4 wordt het gesprek over de mondhygiëne toegelicht. In hoofdstuk 5 worden enige voorbeelden van begeleiding van de patiënt tijdens de behandeling besproken: het beslijpen van de antagonist na plaatsing van een kroon, de esthetiek van de volledige prothese en het overmaken van restauraties. In hoofdstuk 6 wordt aangegeven hoe verwijzing van de patiënt naar een andere tandarts of een specialist zodanig kan worden uitgelegd, dat de patiënt hieruit geen onjuiste indruk krijgt.

In hoofdstuk 7 komen de mogelijke achtergronden van het uitblijven van succes bij de tandheelkundige behandeling aan de orde. Terecht merken de auteurs op, dat de tandarts in een aantal gevallen de overspannen verwachtingen van de patiënt zelf heeft opgewekt. Aan de andere kant zijn soms ook onvoldoende vakkennis, onvoldoende zelfkennis en een te grote 'bedrijfsblindheid' aanwezig. In de hoofdstukken 8, 9 en 10 worden respectievelijk de psychosomatiek, de overmatig angstige patiënt en de patiënt met een abnormaal sterke braakreflex besproken. In hoofdstuk 11 blijkt hoe belangrijk het is, dat de tandarts bij de behandeling plaats inruimt voor de persoonlijkheid van de patiënt door middel van het gesprek. De om hulp vragende mens blijft zo een persoon in plaats van een geopende mond. Indien de patiënt slechts wordt gevraagd de mond te openen, wordt hij tot een object waarmee praten geen nut heeft. Hoofdstuk 13 bouwt hierop voort bij de bespreking van de benadering van de patiënt met onverwulbare verwachtingen, de 'moeilijke patiënt' en de planning van behandelingen bij patiënten met psychosomatische stoornissen.

Dit alles heeft duidelijk invloed op de praktijkvoering (hoofdstuk 14). Het is een verdienste voor het onderhavige boek, dat het onderwerp 'psychologische theorieën' (hoofdstuk 12) slechts vijf bladzijden omvat. De auteurs (een psychiater en een pro-

thetist) hebben hier heel bewust voor gekozen, omdat ze de onderwerpen vanuit de praktische toepassing willen benaderen. Hierin zijn zij uitstekend geslaagd.

De lezer van dit boek zal merken dat de tandarts zich niet kan beperken tot de rol van gezondheidsingenieur. Hij is meer dan een 'bruggenbouwer', want eigenlijk heeft hij steeds met de hele mens te maken.

A. S. H. Duinkerke

F. P. G. M. van der Linden: *Gebiszentwicklung*. 216 pag., 91 afb., 22 tab. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, Chicago, London, Rio de Janeiro, Tokyo 1983. Prijs DM 98,—. ISBN 3 87652 100 9.

De bekende internationale uitgeverij Quintessenz heeft het boek 'Gebitsontwikkeling' van Van der Linden, dat in 1979 verscheen bij Stafleu & Tholen, laten vertalen en uitgegeven in het Duits (ook Engelse en Spaanse edities zijn inmiddels verschenen).

Voor een bespreking van de inhoud van het boek kan verwezen worden naar de recensie van de Nederlandse uitgave door Dr. M. de Boer in deze rubriek (Ned Tijdschr Tandheelkd 1980; 87: 70-71).

Deze nieuwe Duitse editie is voorzien van een literatuurlijst met 114 referenties (met nummervwijzing in de tekst) en een index. Hoofdstuk 17 bevat numerieke gegevens over de gebitsontwikkeling. De keuze van die gegevens is in de Duitse editie iets anders dan in de oorspronkelijke Nederlandse uitgave en is ook overzichtelijker en moderner. De kwaliteit van deze uitgave is uitstekend.

In Nederland heeft het leerboek inmiddels in onderwijs en professie een vaste plaats gevonden en zijn bruikbaarheid bewezen. Men mag verwachten dat men ook elders belangstelling zal hebben.

Voor diegene die de Duitse taal goed machtig is, is een aanschaf zeker aan te bevelen.

H. S. Duterloo

R. J. Mathewson, R. E. Primosch, R. G. Sanger en D. Robertson: *Fundamentals of dentistry for children*. 726 pag., 1.112 afb. Quintessence Publishing Co., Inc., Chicago, Berlin, Rio de Janeiro, Tokyo 1982. Prijs \$ 78,—. ISBN 0 931 386 45 4.

Eind 1982 verscheen in de Quintessence-serie 'Fundamentals of . . .' deel I van 'Fundamentals of dentistry for children'. De auteurs, van wie de meerderheid afkomstig is van de universiteit van Oklahoma, beschouwen dit eerste deel (subtitel: A complete guide to comprehensive dental care for the child and adolescent) als een 'how to' boek, waarvan de inhoud in het

bijzonder is gericht op de klinische vaardigheden die nodig zijn om kinderen te kunnen behandelen. Over het (nog te verschijnen?) tweede deel wordt overigens met geen woord gerept, noch over de inhoud (wetenschappelijke achtergronden?), noch over de vermoedelijke verschijningsdatum.

Op het eerste gezicht lijkt 'Fundamentals of dentistry for children' een zeer aantrekkelijk boek. Het is een uitgave in de welbekende Quintessence-stijl: mooi papier; een schitterende schreefloze letter; prima layout; op enkele zeer opvallende uitzonderingen na goed tekenwerk; en vooral perfecte foto's, ook waar het reproducties van röntgenopnamen betreft.

De opzet van de verschillende hoofdstukken: leerdoelen, tekst, vragen (waarmee de lezer zichzelf kan toetsen) en tot slot – de door de schrijvers gebruikte literatuur,

lijkt veelbelovend.

Bij nadere beschouwing valt een en ander echter nogal tegen:

- Doelstellingen ontbreken bij een niet gering aantal hoofdstukken.
- De meeste vragen staan in een dubieuze relatie tot de leerdoelen en – wat erger is – tot de tekst van het desbetreffende hoofdstuk.
- De literatuurverwijzingen betreffen te vaak naslagwerken in plaats van oorspronkelijk onderzoek, terwijl de gebruikte literatuur behoorlijk belegen is.
- Het boek bevat nogal wat slordigheden: jaartallen en volume-nummers van tijdschriften die niet correct zijn; vragen met vierkeuze-mogelijkheid, waarbij het goede antwoord volgens de appendix het vijfde (niet-bestaande!) alternatief moet zijn.

De meest opvallende slordigheid bevat de inleiding, waarin de eerste van de zes sec-

ties van het boek 'Prevention' wordt genoemd, terwijl deze sectie in werkelijkheid 'Child development' blijkt te heten.

Toch is het een uitgave die de gehele kindertandheelkunde overzichtelijk en zeer compleet behandelt en waarvan de opzet verfrissend mag worden genoemd.

Wellicht is het aan te bevelen als de auteurs deel II helemaal vergeten en de vermoedelijke inhoud ervan in een nieuwe druk van deel I opnemen, waardoor onderzoeksresultaten beter en meer recent in de tekst kunnen worden verwerkt.

Als daarnaast onderwijskundigen worden ingeschakeld en een goede eindredactie plaatsvindt, dan heeft een tweede, herziene druk alles in zich om hét pedo-naslagwerk van de jaren tachtig te worden.

H. J. de Kloet

Excerpta odontologica

Correspondentie deze rubriek betreffende te richten aan:

A. C. Lamers, Rijksweg 217,
6582 AA Heumen.

Sectie II Cariësonderzoek

961. Fluoridation conflict: a history and conceptual synthesis.

Hastreiter R J. J Am Dent Assoc
1983; 106: 486-90.

Over het nut van drinkwaterfluoridering als cariëspreventieve maatregel is iedere tot oordelen bevoegde het nu wel eens en wat de veiligheid betreft: de in Nederland al in 1960 gedane uitspraak dat van geen andere reeds ingevoerde maatregel van volksgezondheid op het moment van invoering over haar onschadelijkheid zoveel gegevens bestonden, geldt thans a fortiori. Des te verwonderlijker is het dat in de loop der jaren tegen de invoering zo felle weerstanden rezen. Daardoor werd de effectivering van de maatregel ook in de Verenigde Staten (waar de besluitvorming veelal via referenda tot stand kwam) al spoedig sterk belemmerd. Kort na 1950 werd duidelijk dat de tegenstanders zich bedienden van gemakkelijk tot de verbeelding sprekende argumenten: aantasting van de rechten van de mens, gevaar voor vergiftiging e.d. Deze vielen in vruchtbare bodem. Omstreeks 1960 werd uit interviews en analyse van uitkomsten van referenda namelijk de 'Alienation Hypothesis' ontwikkeld, waarin vooral werd gewezen op een bij

velen levend onbehagen over de voortdurend ingewikkelder wordende samenleving door de groei van een steeds dichter net van onpersoonlijke organisaties en systemen, waarvan de leek hoogstens een oppervlakkig begrip kan krijgen, zelfs als het aspecten van het dagelijks leven betreft (computers!). Zo ook de fluoridering van drinkwater: deze werd gezien als een plan van de overheid, waarin geen rekening werd gehouden met de belangen van de burger. Dan krijgt zo'n plan al gauw het karakter van een samenzwering, vooral onder invloed van de negatieve propaganda van de antifluoridisten, die in het bijzonder school maakte bij de velen, die zich in economisch en politiek opzicht misdeeld voelden, die leden onder de gedachte niet mee te tellen en geleidelijk vervreemd raakten van een kille en onpersoonlijke maatschappij, die als bedreigend werd ervaren.

Hoewel de Alienation Hypothesis volgens de auteur een redelijke verklaring voor de weerstanden gaf, was zij volgens anderen een te veel aan een bepaalde periode gebonden simplificatie van wat in werkelijkheid zeer complexe gedragspatronen zijn. Onder invloed van een toenemende bezorgdheid van de Amerikaanse Public Health Service over deze ontwikkelingen ondernam een groep onderzoekers in de sociale wetenschappen van de universiteit van Chicago een studie, die leidde tot de 'Community Power Structure Hypothesis' (1969). Deze betrok alle belanghebbenden in het onderzoek en kwam tot de conclusie dat, hoe meer het publiek aan de besluit-

vorming deelneemt, hoe geringer de kans op aanvaarding van de fluoridering is. Om deze te bevorderen zou de besluitvorming dus meer bij de overheden moeten komen te liggen dan bij een ter zake grotendeels ondeskundig publiek. Deze opvatting raakt de kern van de zaak, maar verklaart niet het grote aantal tegenstemmers bij de referenda.

Verder onderzoek naar de negatieve reacties die tijdens de referenda de overhand kregen (leidend tot de 'Confusion Hypothesis') wees uit dat de voorafgaande campagnes zich niet onderscheidden door een objectieve voorlichting. Veeleer was het een emotionele en politieke strijd, waarin de tegenstanders veel zwaarder geschut hanteerden dan de rustig betogende voorstanders, die zich gesteund wisten door de resultaten van objectief onderzoek. Maar doordat de tegenstanders zich als kruisvaarders tegen een vermeend kwaad gedroegen, raakten de aanvankelijk wel positief ingestelde leken in verwarring, te meer omdat er altijd wel een gering aantal gezondheidsdeskundigen is, dat zich onder de tegenstanders schaart. De argeloze kiezers voelen zich dus verward in een strijd tussen deskundigen, die er blijkbaar ook niet uitkomen, en stemmen ten slotte voor degenen die de meeste druk uitoefenen óf zij onthouden zich van stemming. Vandaar dat een aanvankelijk positieve instelling steeds meer werd teruggedrongen: dit heeft meermalen tot verwerping van het plan geleid. De meeste voorstemmers werden gevonden in de categorie van personen tussen 25 en 35 jaar (meestal met kinderen onder 12 jaar) van een hoger opleidingsni-